

אנדרטת אצ"ל והפריצה לכלא עכו: מערך הדרכה

רקע

במהלך מלחמת העולם הראשונה (1914–1918) הבינו היהודים בארץ ישראל שהנסיבות החדשות שנוצרו יכולות לאפשר להם להשתחרר מעולה של האימפריה העות'מאנית ששלטה בא"י כ-400 שנה. היהודים פה בארץ היו תמימים לחשוב שאם הם ישתפו פעולה עם הבריטים, הם יעזרו להם לממש את חזונם להקים פה מדינה ליהודים, וב-1917, בעקבות הצהרת בלפור, התחזקה האמונה בבריטים.

בזמן הזה קם ארגון ההגנה – ארגון מחתרתי שתפקידו היה להגן על היהודים בא"י באמצעות שמירה על היישובים וחיזוק הביטחון בדרכים. אולם מהר מאוד הבינו היהודים שהמציאות מורכבת יותר משחשבו. מצב היישוב הידרדר – גם מול הערבים, שפעלו באלימות כלפי היהודים, וגם מול הבריטים, שניסו לשמור על ניטרליות ועל האינטרסים שלהם, ואת קווי מדיניותם פרסמו בתקנות הספר הלבן. בתקנות הללו, בין יתר, הגבילו מאוד את העלייה היהודית לא"י ואת רכישת הקרקעות. במהלך רוב השנים נקטה ההגנה קו הגנה נגד הערבים וקו פייסני של הסכמה באין ברירה עם הבריטים.

בשנת 1931, בעקבות פרעות 1929, קם אברהם תהומי, אחד ממפקדי ההגנה הבכירים והמוערכים, ופרש מהארגון. טענתו הייתה שהארגון מפגין חולשה וכניעה מול הערבים והבריטים.

תהומי לא היה הגורם הבכיר הראשון בהגנה שבעקבות פרעות 1929 סירב לקבל את הקו הפייסני של הארגון. יחד איתו יצאו מפקדים בכירים נוספים מההגנה והקימו את ארגון האצ"ל, שעמדתו הפוליטית מול המדיניות הבריטית הייתה תקיפה יותר, כמו גם עמדתו באשר לשימוש באמצעים פיזיים אל מול האלימות הערבית. תפיסתם הייתה: לא עוד הגנה על היישובים, אלא צבא מסודר לוחם על כל המשתמע מכך. יותר אימונים, יותר תגובות חד משמעיות ומרתיעות מול הפרעות של הערבים ופחות פשרנות מול המדיניות של הבריטים. עם שינוי התפיסה בא גם שינוי השם: אצ"ל=ארגון צבאי לוחם. גם הדגל של האצ"ל מבטא את הרעיון: סמל הארגון – הכיתוב "רק כך" ולצדו יד אווזת רובה על רקע ארץ ישראל משתי גדות הירדן – ביטא את השאיפה לעצמאות עברית בארץ ישראל כולה, שתושג רק בכוחו של נשק עברי (מומלץ להציג תמונה של סמל הארגון וראשי התיבות של האצ"ל – ארגון צבאי לוחם).

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

תפיסתנו החד משמעית של הארגון, אשר התנגדה להבלגה מול הרעיונות הבריטים ומעשי הפורענות של הערבים, הביאה את המוסדות בארץ להתנגד לארגון, שהלך הרוח שביטא נגד את הקו של התנועה הציונית, של הסתדרות העובדים הכללית ושל ההגנה. מקימי האצ"ל כונו "הפורשים", ולא כמחמאה, ונתפסו בעיני הבריטים בתחילה כארגון לא רצוי ומאוחר יותר כארגון טרור לכל דבר ועניין.

ואיך כל זה קשור לשוני?

לאחר שהקימו את הארגון, עברו חברי האצ"ל לשלב הבא: מציאת מקום התכנסות. מקום שישמש את הארגון לאימונים, משמעת, טקסים ומסדרים. הם חיפשו מקום גדול מצד אחד וסמוי מהעין מצד שני, וכך בחרו בשוני, שענה על הדרישות, ובמהלך השנים שימש אחד ממתקני האימונים המרכזיים של האצ"ל.

גוף ההדרכה

מתודה – מבקשים מהמשתתפים להתבונן באנדרטה ולנסות להבין מה יש שם. שואלים אותם מה הם ראו. שומעים את התשובות ואת הרעיונות שהם מעלים ומתחילים בסיפור.

סיפור הפריצה לכלא עכו:

*במהלך ההסבר אפשר להראות שרטוט של הכלא ואיפה בדיוק קרו הדברים.

אני רוצה לספר לכם את הסיפור שמאחורי האנדרטה... השנה היא 1947, שנה לפני קום המדינה ולקראת סוף המנדט הבריטי. כלא עכו שייך לבריטים. הבריטים מנהלים משטר נוקשה מאוד בכלא, הם הורגים בלי חשבון, מוציאים להורג אנשים על לא עוול בכפם וכולאים את האסירים בתנאים קשים. בשנה שלפני, ב-1946, בעקבות מבצע פיצוץ מלון המלך דוד, נכלאו לפחות 30 חיילים של האצ"ל, הלח"י וההגנה בכלא עכו. בכלא כבר היו המון יהודים וחיילים ובאצ"ל החליטו שהם לא מוכנים להמשיך בשגרה כאשר החברים שלהם נמצאים בכלא. חשוב לזכור, זו תקופה (גם היום כמובן...) שבה כל חייל וחייל קריטי לצורך המאבק על ארץ ישראל והקמת המדינה. באצ"ל מחליטים לצאת למבצע חשאי ומורכב, ולשחרר אותם מהכלא.

המבצע מתחיל שבועיים לפני מועד הפריצה לכלא, כאשר חברי האצ"ל מעבירים לאסירים בתוך הכלא מסרים באמצעות פחיות שימורים. הם שמים בפנים פצצות, ומסר אחד ברור: אנחנו באים לשחרר אתכם, תהיו מוכנים, יהיה פיצוץ. היום הגדול מגיע... ביום ראשון, 4

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

במאי 1947, בשעה 14:00, יוצאת מחצר חוות שוני (היום פארק ז'בוטינסקי ליד בנימינה) יחידה של האצ"ל, שמונה 34 לוחמים מחופשים לחיילי יחידת הנדסה בריטית וטכנאי טלפון, בשיירה של כלי רכב בריטים שנקנו מבעוד מועד. דב כהן, מפקד המבצע, לבוש כקפיטן בריטי עטור מדליות, נע בראש השיירה בג'יפ מצויד בברן ולצדו ארבעה לוחמים (הנהג, יוסף רונן, מאיר רויטמן, זלמן ליפשיץ ובני שמר). מטרת הג'יפ היא לחסום את הכביש שבין נהריה לחיפה ולהצית את תחנת הדלק הסמוכה לכביש הראשי ביציאה משוני. דב כהן אוסר על הלוחמים לדבר בעברית כדי שלא יזהו אותם.

יחידה בפיקודם של דב סלומון "עובדיה", סגן מפקד המבצע, ויהודה אפיריון, פורצת לכלא. היחידה נכנסת לחמאם במסווה של טכנאי טלפון, עם סולמות, חומרי נפץ, חבלים וציוד פריצה. היחידה מצליחה להטמין את המטענים בשקט כיוון שהבתים בעכו העתיקה והקירות מסתירים אותה מעיני הבריטים. במקביל, אנשי השיירה הצבאית של דב כהן, שמחופשים לבריטים, נפרשים סביב הכלא ככוחות תקיפה ומילוט האצ"ל, כדי לאפשר לאסירים להימלט ולהיטמע בקהל ולמנוע מהבריטים לתפוס אותם מיד עם הימלטם.

בשעה 16:22 נשמע פיצוץ אדיר שמרעיד את הכלא, והפריצה מתחילה. מיכאל אשבל – אחד האסירים – מפוצץ את שער הסורגים במסדרון בעזרת חומר נפץ ונפצים שהוברחו לתוך הכלא בתוך קופסאות שימורים וריבה, בזמן שקבוצה אחרת של אסירים מעכבת את הסוהרים הבריטים באמצעות מתרסים בוערים ורימוני הלם.

ברגע שנשמעים הפיצוצים מתחיל בלגן בעיר, אך כשמתברר שהיהודים בורחים מהכלא, ערביי העיר מתגייסים לעזרת הבריטים ומנסים לעצור את הבורחים. בזמן הנסיגה נתקל חלק מהכוח היהודי בבריטים שמאבטחים את הכלא. לאחר ניסיון הונאה שלא צלח מתחיל קרב יריות ובו נהרג מפקד המבצע דב כהן "שמשון", בזמן שהוא מחפה על הכוח שנסוג. שלושה מלוחמי האצ"ל שבכוח התוקף, מאיר נקר, אבשלום חביב ויעקב וייס, וכן אמנון מיכאלוב ומנחם אוסטרוביץ, שפועלים ככוח חסימה ולא שומעים את האות שמורה על נסיגה, נעצרים על ידי הבריטים ומועמדים לדין. נלכדים גם שמונה מהנמלטים היהודים. קבוצה של בורחים בפיקודו של איתן לבני מצליחה להגיע במשאית בדרכים עוקפות לקרבת קיבוץ דליה, ומשם, במסע רגלי מזורז, הם מגיעים בלילה לבסיס שוני.

לאחר הפריצה תפסו הבריטים את מרבית האסירים הערבים שניצלו את ההזדמנות ונמלטו בחסות הפריצה. הבריטים ניסו להביא לקבורה שבעה מהנופלים בפעולה ביישובים יהודים באזור עכו, אך בגלל השתייכותם הרוויזיוניסטית של הנופלים סירבו היישובים להביאם

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

לקבורה בשטחם. לבסוף הובאו דב כהן וששה חללי פעולה נוספים לקבורה בבית הקברות של שבי ציון. חמישה מלוחמי האצ"ל נעצרו על ידי חיילי הצבא הבריטי בעת הפריצה לכלא והועמדו לדין. שלושה מהם – מאיר נקר, אבשלום חביב ויעקב וייס – נידונו למוות, ושני הנותרים, אמנון מיכאלוב ומנחם אוסטרוביץ, שנודע בעת המשפט רק בשמו המחתרתי, נחמץ ציטרבאום, נידונו למאסר עולם. בניסיון למנוע את תלייתם של שלושת הנידונים למוות, חטף האצ"ל שני סרג'נטים בריטים, מרווין פייס וקליפורד מרטין, ואיים להוציאם להורג אם יבוצע גזר הדין. שלטונות המנדט הבריטי לא הגיבו לאולטימטום, וב-27 ביולי נמסרה ברדיו קול ירושלים ההודעה הרשמית, שלפיה הנציב העליון הורה לתלות את שלושת הנידונים למוות. עם עלות השחר של יום שלישי, 29 ביולי 1947, כששירת התקווה בפיהם ובפי כל אסירי כלא עכו, הועלו לגרדום ונתלו בזה אחר זה אבשלום חביב, יעקב וייס ומאיר נקר, והיו לשלושת עולי הגרדום האחרונים. עוד באותו יום תלה האצ"ל את שני החיילים הבריטים החטופים.

באנדרטה מונצחים 14 נופלים חברי הארגון, תשעה נפלו תוך כדי פעולת הפריצה לכלא ושלושה נשפטו והוצאו מאוחר יותר להורג. בפינה נפרדת ברחבת האנדרטה מונחות מצבות לשני לוחמים שנפלו כמה שנים קודם לכן – אריה יצחקי ומפקד הארגון דוד רזיאל.

הסבר על מבנה האנדרטה:

מסבירים על האנדרטה ועל צורתה – שהיא בנויה בצורה מופשטת ולא ברורה כדי שכל אחד יוכל להסתכל עליה ולדמיין לעצמו את הקשר לנופלים.

האנדרטה מוצבת על רחבת אדמה בכניסה לפארק ז'בוטינסקי והיא מורכבת מארבעה חלקי ברזל בצבע תכלת, צורתם כמשולשים קטומים, ויש האומרים כי אלה חלקים מסמל המחתרת. יש הרואים באנדרטה צורה המזכירה גרדום (מתקן תלייה) והדעה הרווחת היא שמדובר בחלקי מגן דוד. אם בעזרת הדמיון משלימים את החלקים מעל פני הקרקע בחלקים מתחת לפני הקרקע, ממש אפשר לראות כי החיבור בין החלקים השונים מרכיב צורה של מגן דוד. תמונה להמחשה והסבר:

https://www.kkl.org.il/education/files/guides/training_aids/shuni-etzel-memorial-training-aid.pdf

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

מסביב לאנדרטה מסודרים על דשא בחצי גורן לוחות שיש ועליהם שמות 12 הנופלים: זוהי רחבת פורצי כלא עכו ואלה המצבות המקוריות שהונחו על קברי הנופלים והועברו הנה משהוחלפו במצבות של משרד הביטחון. לצד המצבות נישאים דגל הלאום, דגל האצ"ל ודגל קק"ל, ואת הדשא תוחמות אבני שיש שעליהן חקוק סיפור הפעולה. בסמוך לאנדרטה, בפינה נפרדת, נמצאות מצבות לשני לוחמי האצ"ל שנפלו כמה שנים לפני כן – אריה יצחקי ומפקד הארגון דוד רזיאל. (מתודה – אפשר לפתוח בדיון על אנשי היישובים שלא רצו לקבור את חיילי האצ"ל שנפלו, לשאול את המודרכים מה הם חושבים על ההחלטה והאם בסיטואציה כזו יש מקום לשיקולים של שוני תפיסתי ופוליטי.)

מסר – לא כולם נמצאים בדרגה רגשית כזו של מסוגלות למסור את הנפש שלהם בשביל חברים שלהם, אבל מסירות נפש היא לא המעשה הגדול של לקפוץ על הרימון, אלה היא התוצאה של חיי מסירות נפש. צריך לחיות חיים של מסירות נפש ולא רק מוות פירוש מסירות נפש. בן אדם לא יגיע למעלה של למות בשביל העם שלו ובשביל הארץ שלו, אם הוא לא חי ככה כל חייו גם בדברים הכי קטנים ושוליים של החיים. זו היכולת לראות תמיד איפה צריך עזרה, להסתכל על האחר, להעמיק את הקשר שלך לארץ ישראל, להרגיש שייכות למולדת ולעם, ורק כך תגיע ליכולת של הקרבת הנפש, אם צריך, בשביל העם והארץ. (אפשר לקשר את זה למסירות הנפש של החיילים והאזרחים במלחמת חרבות הברזל – אפשר לספר סיפור או לתת דוגמה רלוונטית על הבנת גודל צו השעה וההתגייסות למאמץ הלאומי.)

***אופציות להרחבה על האצ"ל: בסיכום של ענת חזן, "ארגון האצ"ל", ישנם סיפורים נוספים על פעולות שעשה הארגון ועל הארגון עצמו.